

Spichlerz chłopski w Raciborzu-Sudole jako przykład obiektu ocalonego

Omówienie prac remontowych prowadzonych w latach 2020–2024

Maria Olejarnik

Urząd Miasta Raciborza

W 2012 roku, kiedy władze miasta Raciborza zdecydowały się na przejęcie z rąk prywatnych spichlerza chłopskiego w Sudole, obiekt był już w złym – i wciąż pogarszającym się – stanie. Decydenci kierowali się zapewne prostą kalkulacją: albo zgodzą się na włączenie lamusa do mienia miasta, albo ulegnie on destrukcji, mimo iż był zabytkiem chronionym wpisem do rejestru. Ówczesny właściciel spichlerza – rolnik mieszkający naprzeciwko – odziedziczył go po przodkach razem z całym gospodarstwem.

W dobie zaawansowanych technicznie maszyn i w związku z powiększającym się arealem pól uprawnych obiekt nie był już użytkowany. Spichlerz nie nadawał się do składowania plonów w XXI wieku – był za mały i miał zbyt wąskie wejście. Wymagał też pilnej wymiany dachu i naprawy murowanych ścian – dla rolnika i jego rodziny przeprowadzenie takiego remontu byłoby wyłącznie kosztem, zbyt dużym do udźwignięcia, żeby utrzymać gospodarstwo – mimo zapewne wielkiego sentymentu, jakim darzył tę pamiątkę. Spichlerz został przekazany miastu w drodze darowizny 12 lipca 2012 roku¹.

¹ Archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Raciborzu [dalej: AMKZR], *Wypis z aktu notarialnego umowy darowizny*, 2012.

Ryc. 1. Spichlerz w Raciborzu-Sudole od strony południowo-wschodniej, 2017 rok
 Fot. Maria Olejarnik

W przededniu. Stan zachowania obiektu przed podjęciem prac remontowych i konserwatorskich

Po przekazaniu spichlerza miastu zlecono przygotowanie programu prac budowlanych i konserwatorskich, który został opracowany w 2014 roku przez mgr Barbarę Klajmon². W dokumencie przedstawione zostały najważniejsze problemy, które należało rozwiązać, aby utrzymać obiekt. Po wykonaniu badań wilgotności przegród stwierdzono, że ściany murowane są mokre. Wilgotność ceglanych murów przyziemia wahała się od 17% do 23%, natomiast średnia wartość tego parametru dla większości elementów drewnianych wynosiła około 25%, z miejscowymi elementami mokrymi powyżej 42%³. W piwnicy, z racji braku posadzki, zalegała gruba warstwa pozostałości organicznych, wynikająca z wieloletniego składowania płodów rolnych (okopowe). Ceglane schody były zniszczone, podobnie jak prowadzące do nich drzwi⁴. W ścianie zachodniej widoczne było głębokie pęknięcie ciągnące się aż do murowanej ściany parteru. Ceglane ściany pierwszej kondygnacji B. Klajmon określiła jako będące w stanie kata-

2 AMKZR, B. Klajmon, *Spichlerz chłopski w Raciborzu-Sudole. Program prac budowlanych i konserwatorskich*, Katowice 2014.

3 Ibidem, s. 5–6.

4 Ibidem, s. 6.

strofalnym – cegły zmurszałe, oprócz głębokiego pionowego pęknięcia ściany zachodniej widoczne były spękania ścian południowej i północnej. Popękane było także sklepienie w murowanym pomieszczeniu parteru nad klatką schodową do piwnicy. Drewniana podłoga w głównym pomieszczeniu parteru mocno zdegradowana, miejscami zarwana. Deskowane drzwi wejściowe z zachowanymi kowalskimi okuciami i gwoździami o szerokich główkach całkowicie zniszczone w dolnej części, ponadto miały obłuzowaną ościeżnicę. Szczęśliwie konstrukcja drewniana wsporczą pierwszej kondygnacji, drewniane schody na piętro, a także belki zrębu od wewnętrznej strony zachowały się w stanie dobrym, chociaż z widocznymi śladami dawnych żerowisk i miejscowymi zagrzybieniami. Od zewnątrz miały wyższe zawilgocenie masowe, widoczne były także rozeschnięte końcówki belek i rozluźnione węgła. Więźba dachowa była oryginalna, kołkowa, ze śladami wtórnych napraw. Ponadto widoczne w niej były aktywne żerowiska owadów oraz miejscowe silne zawilgocenia; deskowanie oraz belki oczepu zgrzybiałe i zbutwiałe, nadające się do wymiany. Pokrycie dachu było nieszczelne, wykonane wtórnie z płyt eternitowych, nadające się w 100% do wymiany⁵.

Jako przyczynę silnego zawilgocenia konstrukcji murowej B. Klajmon słusznie wskazywała mocno podwyższony na przestrzeni lat poziom gruntu⁶. Wykonanie nawierzchni ulicy Czynu Społecznego poprzez nadsypanie gruntu i wyasfaltowanie spowodowało, że wejścia do budynku znalazły się poniżej nawierzchni jezdni – drzwi wejściowe oraz podłoga parteru były zalewane wodą ściekającą z ulicy. Dodatkowo od strony południowej wykonano reprofilację terenu, polegającą na zastąpieniu istniejącego cieku kanalizacją rurową – elewacja południowa spichlerza została częściowo przysłonięta gruntem, wraz z otworami wentylacyjnymi stropu nad piwnicą i okienkami piwnicznymi. W związku z tym, że fundamenty i ściany przyziemia nie miały żadnej izolacji przeciwwilgociowej, a pierwotnie zastosowana wentylacja pomieszczeń piwnicznych i stropu nad piwnicą została odcięta, mur ulegał degradacji poprzez podciąganie kapilarne wody i brak możliwości jej wysychania. Ponadto prawdopodobne zmiany nośności gruntu spowodowały modyfikacje rozkładu naprężeń w przegrodach konstrukcji, co skutkowało znaczącymi spękaniami. B. Klajmon wskazywała na konieczność dążenia do odtworzenia poziomu gruntu, jednak już wówczas zauważała, że z powodu istniejącej drogi przywrócenie jego pierwotnego poziomu jest raczej niemożliwe. Słusznie podkreślała także, że wykonanie jedynie części opisanych w programie prac to za mało – konieczny jest kapitalny remont. Wymiana dachu bez naprawy konstrukcji murowej byłaby bezcelowa i odwrotnie.

■ 5 Ibidem, s. 7–11.

6 Ibidem, s. 11.

Całkowity remont polegać miał, w dużym uogólnieniu, na wykonaniu izolacji przeciwwilgociowych, udrożnieniu wentylacji piwnicy, osuszeniu i naprawie murów parteru, odtworzeniu drzwi zewnętrznych oraz drewnianej podłogi parteru, wykonaniu napraw konstrukcji zrębu z utwardzaniem fragmentów osłabionych, konserwatorskich naprawach więźby oraz wymianie pokrycia dachu – na łupkę lub papę⁷. Koszt opisanych w programie B. Klajmon prac został oszacowany przez Stanisława Rzegockiego na 601 210,84 zł netto (według kosztorysu sporządzonego z zastosowaniem aktualnych cen czynników ogłaszanych w wydawnictwie „SECOCENBUD” na I kwartał 2014 roku), co po doliczeniu 23% podatku VAT dawało kwotę 739 489,33 zł. Do tej sumy doliczono koszty wykonania ekspertyzy mykologicznej, konstrukcyjnej, inwentaryzacji budowlano-architektonicznej, aktualizacji programu prac konserwatorskich oraz projektu budowlanego z uwzględnieniem prac wynikających z przeznaczenia budynku. Łączny koszt dokumentacji oszacowano na 49 500,00 zł. Finalnie w 2014 roku koszt remontu budynku zabytkowego spichlerza chłopskiego w Raciborzu-Sudole miał wynosić – bagatela – 800 375,00 zł⁸.

Ryc. 2. Widok nieszczelnego pokrycia dachu w spichlerzu w Raciborzu-Sudole, 2017 rok

Fot. Maria Olejarnik

7 Ibidem, s. 12–17.

8 AMKZR, S. Rzegocki, *Szacunkowa wycena remontu zabytkowego spichlerza w Raciborzu*, Bielsko-Biała 2014.

Charakterystyka obiektu

Dla jasności sprawy należy dokonać opisu sudolskiego lamusa. Jest to nieduży budynek zbudowany na planie prostokąta. Zewnętrzne ściany południowa i północna mają długość po 9,30 m, a wschodnia i zachodnia po 5,70 m. Powierzchnie obiektu wynoszą: użytkowa – zaledwie 110 m², a zabudowy: 54,24 m². Spichlerz ma wysokość 6,52 m i jest wzniesiony na murowanym fundamencie oraz podpiwniczony sklepionymi kolebkowo piwnicami⁹. Na wysokiej, sięgającej do stropu nad parterem części murowanej położona jest wyższa kondygnacja z drewnianych beli w konstrukcji zrębowej, zwężająca się w górnej części. Taka forma zrębu, zwana „kopulastą” lub „beczkową”, jest dość wyjątkowa i charakterystyczna dla spichlerzy chłopskich Raciborszczyzny. Obiekty tego typu występują także w południowych rejonach województwa opolskiego, Moraw i Słowacji¹⁰. Od zewnątrz ściany w części parteru, przed remontem, pokryte były tynkami cementowo-wapiennymi, z kolei część drewniana – glinianymi tynkami z domieszką słomianej sieczki, dodatkowo bielonymi wapnem. Część murowaną od drewnianej oddziela prosty, nietynkowany ceglany gzyms.

Więźba dachowa jest drewniana, zbudowana w konstrukcji jętkowo-krokwiowej i wsparta na rzędzie pojedynczych stocłów. Podtrzymuje ona czterospadowy dach kryty łupkiem. Pierwotnie spichlerz nie miał rynien i rur spustowych, za to okapy dachu były wystarczająco wysunięte, aby przykryć zwężający się zrąb.

Podłoga parteru, stropy – nad nim i nad piętrem – a także drabiniaste schody prowadzące z parteru na piętro są drewniane, wykonane z surowych desek i belek. Strop nad piętrem pokryty jest grubą warstwą glinianej polepy. Do budynku prowadzą dwa wejścia – główne, zlokalizowane w centralnej części północnej ściany, oraz drugie, prowadzące na ceglane schody do piwnicy – zlokalizowane również w ścianie północnej, na lewo od wejścia głównego. Spichlerz ma małe otwory okienne, pełniące bardziej funkcję wentylacyjną niż doświetlającą. Umiejscowione są one we wszystkich ścianach na parterze i piętrze. Były zasuwane drewnianymi zasuwkami osadzonymi poziomo na prowadnicach z desek. Ściany wewnętrzne nie są tynkowane. W spichlerzu na piętrze gromadzono głównie zboża, na parterze trzymano sprzęt rolniczy, a w piwnicy przechowywano rośliny okopowe i inne zbiory.

■ 9 AMKZR, M. Sczyrba, *Zagospodarowanie terenu prac budowlanych mających na celu konserwację i zachowanie budynku zabytkowego spichlerza chłopskiego wpisanego do rejestru zabytków województwa śląskiego pod numerem A/641/2020*, Racibórz 2022, s. 23.

10 D. Adamczak, *Raciborskie lamusy*, „Spotkania z zabytkami” 2010, r. 34, nr 3/4, s. 43.

Lamus w Sudole został wybudowany prawdopodobnie w 1821 roku – jak wykazały badania dendrochronologiczne – z wykorzystaniem starszego drewna z 1. ćwierci i końca XVIII wieku¹¹. Reprezentuje on schyłkowy okres budownictwa tego typu zabudowań gospodarczych¹². Obiekt jest elementem tak zwanej „zagrody frankońskiej”, charakterystycznej dla ziemi raciborskiej, która składała się zwykle z budynków gospodarczych i mieszkalnych ułożonych w podkowę lub czworobok, z budynkiem mieszkalnym ustawionym szczytowo do drogi. Spichlerze stawiano natomiast po przeciwnej stronie podwórza, również przy samej drodze¹³. Wyjątkowość sudolskiego budynku jest niepodważalna, wprawdzie stoi on blisko zabudowań gospodarstwa, do którego przynależał, jednak między dwoma drogami, na tak zwanym „społku” – na środkowym placu wsi¹⁴. Wskazuje się, co potwierdzają również przekazy ustne, że mógł służyć „na spółkę” wielu gospodarzom. Został wybudowany po wykupieniu się mieszkańców wsi z poddaństwa, co nastąpiło już w 1816 roku¹⁵. Spichlerz wyróżnia się na tle pozostałych, nielicznie już zachowanych w tym rejonie (np. w Bolesławiu, Bieńkowicach czy Krzanowicach), wielkością oraz posadowieniem na wysokiej podmurówce i wejściem od strony podłużnej ściany¹⁶. Rozplanowanie takie oraz fakt wykonania wysokiej, ceglanej podmurówki wymuszone zostały prawdopodobnie usytuowaniem obiektu między drogą a ciekim spływającej z pól wody (obecnie funkcjonującym jako rurowa kanalizacja deszczowa).

Dylematy i perspektywy wykorzystania obiektu

Przytoczony opis obiektu jest niezbędnym, żeby uwypuklić dwa istotne fakty. Omawiany spichlerz jest unikatowym, cennym zabytkiem drewniano-murowanej architektury chłopskiej i równocześnie budynkiem, który bardzo trudno zagospodarować inaczej niż zgodnie z pierwotną funkcją. Władze miasta w dobrej wierze weszły w posiadanie obiektu, jednak bez pomysłu na jego wykorzystanie i zagospodarowanie. Zawilgocony lamus bez żadnej instalacji, zlokalizowany w wiejskiej dzielnicy miasta, z dala od centrum, na stosunkowo niedużym trawniku między dwoma drogami nie dawał szans na „wtłoczenie w niego” funkcji muzealniczej lub wystawienniczej. Prezydent, radni oraz ówczesna miejska konserwator zabytków stanęli przed nie-

11 AMKZR, M. Krąpiec, *Wyniki analizy dendrochronologicznej próbek drewna ze spichlerza chłopskiego przy ul. Czynu Społecznego 14 w Raciborzu*, Kraków 2021.

12 D. Adamczak, *Raciborskie lamusy...*, s. 44.

13 J. Sawicki, *Karta ewidencyjna zabytków architektury dla obiektu Spichlerz, ul. Czynu Społecznego 14 w Raciborzu*, Racibórz 2001.

14 D. Adamczak, *Raciborskie lamusy...*, s. 44.

15 J. Sawicki, *Karta ewidencyjna zabytków...*

16 AMKZR, B. Klajmon, *Spichlerz chłopski w Raciborzu-Sudole...*, s. 3.

małym dylematem – czy wyłożyć prawie milion złotych na remont obiektu, dla którego ciężko znaleźć współczesne przeznaczenie? Jednocześnie oczywiste było, że nie można pozwolić na jego zawalenie się i rozbiórkę ze względu na wartość historyczną oraz ochronę prawną – został wpisany do rejestru zabytków już w 1966 roku. Pojawił się pomysł przeniesienia obiektu do Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”. Zostały tam już umieszczone drewniane XVIII-wieczne spichlerze z Bojanowa i Pszowa¹⁷. Prezydent miasta doszedł do porozumienia w tej kwestii z dyrekcją muzeum, na co wskazuje zachowana w aktach sprawy Urzędu Miasta Raciborza korespondencja. Koszty przenosin miały zostać podzielone między samorząd a muzeum. Po rozeznaniu tematu na poziomie urzędu w 2016 roku głos sprzeciwu wyraziła ówczesna rada miasta, co było opisywane w lokalnej prasie. Padły stwierdzenia, że zabytków się nie przenosi, że to „amputacja przeszłości historycznej Raciborza”. W związku z tym prezydent miasta postanowił, że poprosi o dodatkowe stanowisko Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków – jeśli uda się znaleźć środki oraz funkcję dla obiektu, to warto, żeby pozostał na terenie miasta¹⁸.

Ostatecznie, po kilku latach starań, prezydent Raciborza zawiesił temat przenosin lamusa do Chorzowa i tym samym na barkach samorządu pozostawił konieczność ratowania obiektu. W 2018 roku na podstawie opracowania B. Klajmon z 2014 roku zlecono wykonanie projektu budowlanego dla prac mających na celu wyeliminowanie zagrożeń. Został on opracowany w tym samym roku przez Józefa Kwiotka, a następnie omówiony z ówczesnym Śląskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków także pod kątem wartościowania prac. Zrezygnowano z ujęcia w projekcie osuszania piwnic, nie przewidziano jednak ich zasypywania, pozostawiono tę kwestię na przyszłość. Wojewódzki konserwator zalecił przywrócenie łupkowego pokrycia dachu. Kompromisową kwestią było ustalenie konieczności wykonania w obiekcie rynien i rzygaczy odprowadzających wodę opadową od obiektu. Problem finansowania i funkcji pozostał nadal otwarty. Aby uzasadnić wydatek z budżetu miasta jako celowy i gospodarny, choćby dla uzyskania aprobaty rady miasta nowej już kadencji, należało albo znaleźć funkcję dla obiektu, albo pozyskać przynajmniej częściowo środki zewnętrzne. Zrealizował się ten drugi scenariusz – w 2020 roku miasto otrzymało dotację ŚWKZ w wysokości 50 000,00 zł oraz dotację Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego w kwocie 40 000,00 zł na konserwację spichlerza.

17 D. Adamczak, *Raciborskie lamusy...*, s. 44–45.

18 M. Weidner, *Zabytkowy spichlerz w Sudole. Zostanie czy go wywieźć?*, [a:] www.nowiny.pl/wiadomosci/118128-zabytkowy-spichlerz-w-sudole-zostanie-czy-go-wywioza.html, dostęp: 28.02.2024.

Remont i konserwacja obiektu¹⁹

Po otrzymaniu promes należało ustalić sensowny oraz mieszczący się w możliwościach finansowych zakres remontu. Wnioskowana kwota była wyższa niż ta przydzielona w dotacjach, dlatego miasto mogło wykonać mniejszy niż określony we wniosku zakres prac. Ustalono, że w pierwszej kolejności należy „zszyć” spękane mury oraz wymienić dach określany wcześniej jako „nieszczelne” pokrycie, które – już co najmniej od 2017 roku – miało w północnej płaszczyźnie połaci pokazać nieciągłość. Koszt remontu w takim zakresie oszacowano na około 160 000 zł brutto. Udało się zabezpieczyć w budżecie miasta brakujące 70 000,00 zł, ogłoszono przetarg i szczęśliwie znaleziono wykonawcę – wygrała go firma FACH-BUD Krzysztofa Lasyka z Kietrza. Kierownikiem budowy została mgr inż. Weronika Białas, a inspektorem nadzoru inwestorskiego mgr inż. Cezariusz Magott. W związku z tym, że cały proces – od wnioskowania, przez ogłoszenie wyników konkursu dotacyjnego, po wyłonienie wykonawcy – toczył się od początku 2020 roku, obiekt przekazano wykonawcy dopiero 10 sierpnia, a prace objęte dotacją należało odebrać i rozliczyć do końca roku. 2020 był rokiem epidemii COVID, ale szczęśliwie, mimo zagrożeń, inwestycję udało się przeprowadzić i rozliczyć.

W 2020 roku wykonano w spichlerzu zgodnie z Pozwoleniem ŚWKZ nr K/568/2018 z 4.06.2018 roku i decyzją zmieniającą nr K/1542/2019 z 28.11.2019 roku remont dachu oraz wzmocnienie konstrukcji ścian murowanych poprzez: wykonanie nowej konstrukcji dachu z wykorzystaniem oryginalnych elementów więźby, wykonanie nowego pokrycia dachu z łupka naturalnego, montaż rynien drewnianych oraz dwóch drewnianych rzygaczy od strony południowej, zabezpieczenie stalowymi ściągamii pęknięć w zewnętrznych ścianach murowanych, wzmocnienie pękniętego sklepienia w pomieszczeniu parteru zlokalizowanego nad piwniczną klatką schodową, wzmocnienie sklepienia nad samymi schodami do piwnicy. Po ściągnięciu i zutylizowaniu pokrycia z płyt eternitowych okazało się, że znaczna część krokwi jest spróchniała oraz dodatkowo porażona technicznymi szkodnikami drewna (owadami). W czasie demontażu więźby oceniano możliwość zachowania poszczególnych jej elementów – udało się to (po miejscowym flekowaniu i likwidacji siedlisk owadów) w przypadku całego wieszaru z trzema stolcami na zastrzałach, jednej podwaliny oraz belki oczepu od strony południowej. Zwiększono natomiast liczbę krokwi w stosunku do pierwotnej oraz wykorzystano wtórnie oryginalne kołki drewniane. Pobrano próbki drewna do badań dendrochronologicznych. Całą więźbę zabezpieczono środkiem solnym, a do wykonania jej

■ 19 Dziękuję za konsultacje przy planowaniu prac Śląskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków Łukaszowi Konarzewskiemu. Podziękowania składam także mgr. inż. Cezariuszowi Magottowi za bieżące konsultacje i rady.

elementów użyto drewna klasy C-24 o wilgotności 18%.

Cały budynek, poza „szy-ciami” wykonanymi zgodnie z projektem Józefa Kwiotka, zdecydowano się spiąć obwodowo metalowymi prętami skręcanymi na śrubach w górnej części muru. Mur został zabezpieczony, ale nadal był bardzo zawilgocony, a zmurszałe cegły we wnętrzu miejscowo mocno się kruszyły. Nie wykonano także konserwacji i miejscowych napraw zrębu oraz innych napraw, nie wymieniono zawalanej podłogi parteru.

Budynkowi nie groziło już zawalenie, jednak nie można było wykorzystać go do żadnego celu, nie prezentował się też zbyt estetycznie – prawdę mówiąc, wyglądał gorzej niż przed remontem – mimo pięknego, nowego dachu z płytek łupkowych układanych w karo. Był „pozszywany”, ale nie wykonano nowych tynków na murze, tynki gliniane były otoczone siatką zabezpieczającą, ponieważ zaczęły spadać z elewacji. Nie ustawano więc we wnioskowaniu o kolejne dotacje na dalszy remont.

Z uwagi na bardzo silne zawilgocenie części murowanej, a także dlatego, że szkoda byłoby tak małemu budynkowi odebrać uroczą przestrzeń piwnic, postanowiono jednak wykonać izolacje przeciwwilgociowe. W 2021 roku Śląski Wojewódzki Konserwator Zabytków udzielił kolejnej dotacji na konserwację spichlerza w kwocie 50 000,00 zł, władze samorządu dołożyły drugie tyle, dzięki czemu udało się wykonać remont ścian wewnętrznych i zewnętrznych spichlerza na poziomie piwnicy i fundamentów oraz hydroizolację ścian fundamentowych i piwnic wraz z towarzyszącymi pracami budowlanymi, zgodnie z Pozwoleniem ŚWKZ nr K/564/2021 za łączną kwotą 99 519,94 zł (plus koszty nadzoru inwestorskiego i dokumentacji)²⁰.

Ryc. 3. Nowa więźba dachu spichlerza w Raciborzu-Sudole z zachowanym oryginalnym elementem, 2021 rok
Fot. Maria Olejarnik

■ 20 Projekt na hydroizolację spichlerza wykonali mgr inż. arch. Magdalena Sczyrba i inż. Sebastian Sczyrba w maju 2021 r., dokumentacja znajduje się w archiwum Miejskiego Konserwatora Zabytków w Raciborzu. Nadzór inwestorski nad pracami tego etapu objął mgr inż. Jacek Michalski, a wykonawcą była firma „IZOSERWIS” mgr inż. Cezariusza Magotta.

Ryc. 4. Spichlerz w Raciborzu-Sudole po wykonaniu I etapu konserwacji, 2020 rok
 Fot. Maria Olejarnik

Ściany wschodnią, zachodnią i południową wyizolowano pionowo folią kubelkową, wykonując wykopy na głębokości około 3 m, wykonano na nich także od strony lica wewnętrznego poziome izolacje hydrofobowe iniektami na bazie krzemianów metali alkaicznych²¹. Przy okazji odsłonięto zasypiane okienka piwniczne oraz otwory wentylacyjne stropu nad parterem. Nie było możliwe pozostawienie ich odsłoniętymi, stąd też w okienkach piwnicznych zamontowano tymczasowe rurowe przewody wentylacyjne wychodzące nad poziom gruntu, przywracając w ten sposób wentylację piwnic. Ze względu na brak możliwości wykonania wykopu ścianę północną zabezpieczono płaszczyznowo hydroizolacją kurtynową wykonaną iniekcyjnie w grunt rozprężnymi elastycznymi żywicami poliuretanowymi reagującymi z wilgocią²². Podczas prac w 2021 roku stwierdzono, że dla sensowności całego remontu należy dokończyć izolację budynku poprzez wybranie grubej (około półmetrowej) warstwy organicznego rumoszu z piwnicy oraz wykonanie wyizolowanej posadzki. Wentylacja w formie rur kolankowych wystających ponad grunt także mogła być tylko tymczasowa – wyglądała dość nieestetycznie i ahistorycznie.

21 AMKZR, C. Magott, *Dokumentacja powykonawcza. Dotyczy hydroizolacji ścian fundamentowych oraz piwnic budynku spichlerza zlokalizowanego przy ul. Czynu Społecznego 14, Racibórz 2021*, s. 2.

22 Ibidem, s. 2.

W budżecie na rok 2022 zostały zabezpieczone kolejne środki, choć niewielkie, na dalszy remont – tym razem bez dofinansowania z zewnątrz. Dla prawidłowego osuszenia wyizolowanych już ścian wykonano skucie tynków cementowo-wapiennych wraz z oczyszczeniem spoin z zawilgoconego materiału na ścianach zewnętrznych parteru. Dokonano przeglądu elementów drewnianej konstrukcji pod kątem żerowania owadów i zlikwidowano ich siedliska poprzez iniekcje preparatem Hylotox Q. W zakres prac mieszczących się w zagospodarowanej kwocie na remont wpisano wymianę zawalanej podłogi na parterze oraz renowację i odtworzenie drzwi wejściowych. Po demontażu podłogi zaobserwowano zalegający na sklepieniach piwnic, mocno zawilgocony rumosz – woda z ulicy wlewała się przez drzwi, które po podwyższeniu gruntu znalazły się poniżej powierzchni drogi, zalewając podłogę i sklepienia. Rumosz zawierający elementy organiczne wybrano, co umożliwiło przegląd sklepień. W zachodniej części sklepienie okazało się na wskroś pęknięte na znacznej długości. Zszyto je prętami ze stali austenitycznej, wzmacniając siatką Rabbita. Po wykonaniu prac naprawczych sklepienia zasypano je keramzytem oraz odtworzono podłogę z surowych desek sosnowych

Ryc. 5. Odslonięta ściana południowa spichlerza w Raciborzu-Sudole z widocznymi oknami piwnicznymi, 2021 rok
Fot. Cezariusz Magott

Ryc. 6. Pęknięcie w sklepieniu piwnicy spichlerza w Raciborzu-Sudole, 2022 rok
Fot. Cezariusz Magott

o wymiarach: szerokość – od 35 cm do 25 cm, długość – około 6 m, grubość – 3 cm, zabezpieczonych olejem lnianym, kładzionych na legarach o przekrojach analogicznych do legarów oryginalnych, osadzonych w pierwotnych gniazdach w murze.

Odtworzono ponadto drzwi zewnętrzne. Drzwi główne wykonano z drewna dębowego na wzór tych zachowanych, z wykorzystaniem oryginalnych desek strony zewnętrznej ułożonych poziomo, a także z przełożeniem oryginalnych, oczyszczonych i zaimpregnowanych okuć, zamka i gwoździ kowalskich. Wymieniono również ościeżnice. Drzwi do piwnicy, ponieważ nie zachowały się oryginalne, wykonano nowe, na wzór drzwi głównych. Prace zrealizowano zgodnie z Pozwoleniem ŚWKZ nr K/746/2022 z 1.07.2022 r. Pochłoneły one łącznie 71 699,71 zł. Prace wykonywała firma „IZOSERWIS” mgr. inż. Cezariusza Magotta w zakresie naprawy sklepień, firma OSKAR RENOWACJA Przemysław Zembronia w zakresie prac na elewacji oraz Stolarnia Rudolfa Blany ze Sławikowa w zakresie odtworzenia podłogi i drzwi. Nadzór inwestorski objął mgr inż. Jacek Michalski.

Po zakończeniu III już etapu prac spichlerz nadal nie nadawał się do wykorzystania w jakiegokolwiek funkcji i wciąż nie miał wyremontowanej elewacji zewnętrznej, aby mógł cieszyć oczy turystów. Jeszcze w 2022 roku miasto zleciło mgr inż. arch. Magdalenie Szczyrbie sporządzenie nowego projektu budowlanego dla kolejnego etapu prac, który miał uwzględniać wykonanie wentylacji piwnic w murze obiektu (bez zastosowania tymczasowo zamontowanych rur wentylacyjnych), wykonanie instalacji elek-

Ryc. 7. Rumosz zalegający w piwnicy spichlerza w Raciborzu-Sudole, 2022 rok
Fot. Cezariusz Magott

Ryc. 8. Prace naprawcze sklepienia nad piwnicą spichlerza w Raciborzu-Sudole, 2022 rok
Fot. Cezariusz Magott

Ryc. 9. Spichlerz w Raciborzu-Sudole od strony południowo-zachodniej w trakcie III etapu konserwacji, 2022 rok
Fot. Maria Olejarnik

Ryc. 10. Piwnica w spichlerzu w Raciborzu-Sudole po wykonaniu izolacji przeciwwilgociowej i posadzki, 2023 rok
Fot. Cezariusz Magott

Ryc. 11. Drzwi wejściowe do spichlerza w Raciborzu-Sudole przed renowacją, 2019 rok
Fot. Maria Olejarnik

Ryc. 12. Drzwi wejściowe do spichlerza w Raciborzu-Sudole po konserwacji, 2022 rok
Fot. Maria Olejarnik

trycznej i przyłączenie obiektu do sieci, wykonanie oświetlenia wewnątrz, montaż instalacji przeciwpożarowej oraz remont elewacji. W 2023 roku ŚWKZ udzielił kolejnej dotacji na remont obiektu w kwocie 50 000,00 zł; miasto po zabezpieczeniu swojej części środków w budżecie ogłosiło przetarg na IV etap remontu. Wygrała go firma „IZOSERWIS”, związanego ze spichlerzem od początku remontu mgr. inż. Cezariusza Magotta, który jako mykolog dysponuje sporym doświadczeniem w pracach przy zawilgoconych zabytkach. Nadzór inwestorski objął, podobnie jak w poprzednim roku, mgr inż. Jacek Michalski. Wykonano następujące roboty budowlane i konserwatorskie:

- wyczyszczenie piwnicy z zalegającego rumoszu i wykonanie nowej, wyizolowanej posadzki z cegły pełnej rozbiórkowej układanej na płasko równolegle – na wzór zachowanych posadzek w XIX-wiecznych budynkach gospodarczych na Raciborszczyźnie;
- częściowe przemurowanie ścian ceglanych na parterze z wykorzystaniem cegły rozbiórkowej;
- wykonanie w ścianach murowanych na elewacjach wschodniej i zachodniej wentylacji grawitacyjnej piwnic oraz demontaż wentylacyjnej instalacji tymczasowej;
- wykonanie zewnętrznych tynków renowacyjnych w części murowanej;
- wykonanie tynków glinianych zewnętrznych, na macie trzcinowej, z domieszką sieczki słomianej;
- bielenie tynków glinianych ciastem wapiennym;
- wykonanie przeglądu i zabezpieczeń konstrukcji drewnianej stropów i więźby przed szkodnikami wraz z likwidacją siedlisk owadów;
- zakup i montaż instalacji elektrycznej i przeciwpożarowej;
- wzdłuż ściany północnej, zlokalizowanej bezpośrednio przy ulicy, wykonanie дренаżu odciągającego wodę opadową i spływającą z drogi poza budynek.

Nie udało się niestety zachować oryginalnych glinianych tynków – były zbyt mocno odspojone od podłoża. Po ich zdjęciu w ścianie północnej, w miejscach największego zamakania spowodowanego nieszczelnym dachem oraz ubytkami w tynku ujawniły się spróchniałe partie zrębu, które trzeba było wyciąć i zastąpić odcinkami nowych belek. Cały zrąb odgrzybiono, zabezpieczono przeciw owadom środkiem na bazie permetryny i położono nowy tynk gliniany zaczepiony na oryginalnych, służących do podtrzymywania tynku kołkach wbitych w zrąb. Etap IV wykonany w 2023 roku zamknął się w kwocie 159 336,53 zł brutto, z czego 50 000 zł pochodziło z dotacji ŚWKZ, a reszta z budżetu miasta Raciborza.

Ryc. 13. Spichlerz w Raciborzu-Sudole po wykonaniu IV etapu prac, 2023 rok
Fot. Maria Olejarnik

Spichlerz w końcu zyskał wygląd godny raciborskich wsi i przedmieść, w których w każdą sobotę tradycyjnie zmiata się podwórza i ulice, strzyże trawniki, a domy i budynki gospodarcze są regularnie odmalowywane. Co najważniejsze jednak – wyeliminowano wszystkie największe zagrożenia dla obiektu wynikające z jego stanu zachowania bezpośrednio przed remontem. Lamus został uratowany *in situ*. Nadal jednak nie nadawał się do jakiegokolwiek wykorzystania, nie zamontowano w środku lamp i nie podłączono go do sieci elektrycznej, nie wyremontowano schodów do piwnicy i niewielkiego pomieszczenia pod nimi – co uniemożliwia bez-

pieczne wejście do piwnicy; nie wzmocniono drewnianych schodów na piętro. Podczas prac zauważono również konieczność ponownego przeglądu elementów drewnianej konstrukcji pod kątem siedlisk owadów i ich likwidację.

Ryc. 14. Wnętrze spichlerza w Racibórz-Sudole na poziomie II kondygnacji, 2023 rok
Fot. Cezariusz Magott

W 2023 roku miasto Racibórz otrzymało promesę wstępną z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków na kwotę 150 000,00 zł dofinansowania do ostatniego, V etapu remontu konserwatorskiego spichlerza wraz z dostosowaniem go do udostępnienia zwiedzającym. Inwestycja ta została przeprowadzona w 2024 roku. Naprawiono schody do piwnicy z wykorzystaniem cegły rozbiórkowej, wzmocniono drewniane schody na piętro, uzupełniono izolację przeciwwilgociową ścian piwnic, wykonano także wszystkie niezbędne naprawy, wzmocnienia i konserwacje drewnianych stropów oraz zrę-

Ryc. 15. Widok na schody na piętro w spichlerzu w Racibórz-Sudole, 2023 rok
Fot. Maria Olejarnik

bu od strony wewnętrznego lica ścian. Prace te kosztowały 152 977,76 zł łącznie z kosztami nadzoru inwestorskiego, z czego 148 742,20 zł pochodziło z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków – zgodnie z otrzymaną promesą inwestycyjną. Zostały zamontowane oprawy oświetlenia i obiekt ma wreszcie zostać podłączony do sieci elektrycznej. Spichlerz wyposażono w ławę i stół – meble, które będą przydatne do przeprowadzania we wnętrzu różnego typu warsztatów. Zamierza się także uatrakcyjnić zielony teren, na którym stoi lamus – póki co został ogrodzony tradycyjnym drewnianym, sztachetowym płotem odgradzającym go od ulic i masztu elektrycznego znajdującego się w pobliżu. We wnętrzu powstałej w ten sposób przestrzeni planuje się nasadzenie drzew i roślin – po merytorycznym uzgodnieniu z Muzeum „Górnośląski Park Etnograficzny w Chorzowie”²³.

Podsumowanie

Prace przeprowadzone w latach 2020–2024 w spichlerzu chłopskim w Raciborzu-Sudole były wykonywane jako prace ratunkowe, w odpowiedzi na zły stan obiektu, w celu jego ocalenia. Kolejność ich realizacji w poszczególnych latach zależała od możliwości finansowych gminy. Obciążone ryzykiem etapowanie remontu udało się dzięki konsekwentnemu podejmowaniu kolejnych etapów, choćby przy udziale małych środków, ale rok za rokiem, kierując się zasadą pierwszej potrzeby.

W latach 2020–2024 na remont i konserwację lamusa wydano 633 868,16 zł, z czego 150 000,00 zł pochodziło z dotacji ŚWKZ, 40 000,00 zł z dotacji MKiDN i 148 742,20 zł z Rządowego Programu Odbudowy Zabytków. Od wiosny 2025 roku obiekt będzie mógł być wykorzystywany do różnych aktywności organizowanych przez samorząd: zjazdów rowerowych, warsztatów rękodzieła dla małych grup i pozaszkolnych lekcji etnografii. Najważniejsze jednak jest to, że spichlerz został ocalony od zbliżającej się wielkimi krokami całkowitej degradacji – a ma to tym większe znaczenie, iż pokrewne jemu obiekty z terenu ziemi raciborskiej szybko znikają i tylko nieliczne udaje się zachować.

■ 23 Już w 2018 r. staraniem samorządu na zieleńcu przy spichlerzu ustawiono ławkę oraz tablicę z opisem obiektu, regularnie koszony jest trawnik otaczający spichlerz, dba się też o pokaźny jesień wyniosły rosnący obok zabytku.

The Peasant Granary in Racibórz-Sudół as an Example of a Saved Architectural Object

Overview of Renovation Works Carried Out
in the Years 2020–2024

The peasant granary in Racibórz-Sudół was acquired by the City of Racibórz as a donation in 2012. It was in poor condition and had a heavily damp brick structure and a leaky roof. The granary is a brick and wooden building from 1821, rectangular in plan, covered with a hipped roof, plastered with clay plaster on the wooden part. Due to the estimated high cost of renovation and the lack of functions for the facility, the city planned to move it to the Ethnographic Park in Chorzów, but the city council did not consent to this. The city carried out the renovation in 5 stages in the years 2020–2024 using subsidies from the Silesian Provincial Conservator of Monument, the Ministry of Culture and National Heritage and Government Monuments Reconstruction Programme. The roof covering was replaced, moisture insulation was installed, the cracks in the wall were repaired, the framework structure was preserved and the plasters were replaced. Furthermore, the stairs were repaired and the electrical installation with lighting and fire protection system were installed. By the end of 2024, the renovation cost PLN 633,868.16, of which PLN 338,742.20 came from external funds.

Keywords: peasant granaries, Racibórz-Sudół, renovation of wooden monuments, saving wooden buildings, wooden architecture monuments